

Зінаїда Козирєва

*Ганна Дидик-Меуш. Олена Слободзяник. Українські краєвиди XVI – XVIII ст.:
слово – текст – словник. Львів, 2015. 384 с.*

У наш час духовного і національного відродження зріс суспільний інтерес до історії української мови як головної ознаки нашої нації, особливо до її прадавніх коренів. Саме через усвідомлення мови як міцної підвалини соборності народу і головного двигуна української культури створення словників належить до пріоритетів наукового і культурного життя сучасної України.

Створений в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові на основі друкованих та рукописних джерел словник «Українські краєвиди XVI – XVIII ст.: слово – текст – словник» (автори – Ганна Дидик-Меуш і Олена Слободзяник) – праця лінгвістична і водночас культурологічна. Словник репрезентує давні українські тексти, які віддзеркалюють світогляд і мовомислення українців XVI – XVIII століть. До реєстру словника входять назви природних об'єктів ландшафту (близько 600), засвідчені в українських писемних джерелах XVI – XVIII ст.

За типом словник – тлумачно-перекладний. Будова словникової статті традиційна: ліву зону займають ненаголошені реєстрові слова, а також, за наявності, варіанти (фонетичні, графічні та орфографічні), розташовані за абеткою в дужках (**батковщина (батковщина)** земельне угіддя, успадковане по батькові; **батьківщина**); такі варіанти рознесені в тексті словника за алфавітом і пов'язані з реєстровим словом позначкою *див.* (**батковщина див. батковщина; добра бабизные див. добра; имене бабизное див. имене**). Деякі варіанти, зокрема морфологічні та словотвірні, подані як окремі словникові статті (**березняк** березовий ліс; **березняк і березьє (березя) те саме, що березняк**). Окремо подано також тотожні за походженням, але різночастиномовні омоніми (**берегь¹ (берег, берегь) 1.** край землі біля води; **берег і берегь² прийм.** край, біля), різні за походженням спільнокореневі слова (**блато те саме, що болото¹ і болото¹** грязюка, багно; болото), різні за походженням однокореневі слова (**бродь (брод) 1.** Мілке місце річки або озера, яке можна перейти; **брід і брудь те саме, що бродь 1)** та ін. У правій зоні вміщено тлумачення й ілюстрації.

Назви вжиті в прямому значенні. Переважно це однозначні слова. Притаманна деяким одиницям багатозначність пов'язана з географічними об'єктами ландшафту та довкілля, а саме: **болото 1** грязюка, багно; **болото. 2.** болотиста місцевість, мокра заболочена низовина; **болото; брегь¹ те саме, що берегь¹ 1; 2. те саме, що берегь¹ 2; 3. те саме, що берегь¹ 4; берегь¹ (берег, берегь) 1.** край землі біля води; **берег; 2.** край, кінець земельного угіддя; **3.** суходіл, суша; **берег; 4.** земельне угіддя (перев. біля річки, озера, ставка), прибережна низовина; луг). У зв'язку з цим цікава інтрига, запропонована авторами розглядуваного словника щодо засвідчених у матеріалах, але не внесених до реєстру цього лексикографічного видання одиниць, до яких не подано не відтворених у сучасному літературному лексиконі значень. Ідеться передусім про слово **земля**, до якого виявлено цитату з написаним рукою укладача значенням: «земля – тло, головний колір тканини та виробу взагалі», що супроводжу-

ється переконливою ілюстрацією: *На немь [коврѣ] посерединѣ на красной землѣ во-сѣмь столбиковъ бѣлихъ, а округъ ковра три лиштви одна по бѣлой землѣ узкая дру-гая по желтой землѣ широкая третья по черной землѣ узкая с разными цвѣтами* (XVIII ст.) (с. 8). Це справді може зацікавити допитливого дослідника, який продовжить розпочату укладачами «Українських краєвидів» надзвичайно цікаву і корисну справу популяризації української культури, повернення народу до його коренів.

У словнику використано дефініції розгорнені і короткі: перші передбачають дета-льне тлумачення із зазначенням сучасного літературного відповідника (**взвозь** кру-тий підйом; узвіз, **вигонь (выгонь)** луг, пасовище (перев. біля села або міста); ви-гін), другі – забезпечення реєстрової одиниці тільки сучасним літературним відпові-дником (**взгорокъ** горб, пагорб; узгір'я) або, за відсутності такого, – подання описо-вої конструкції (**орекъ** спадкове земельне угіддя, **прикутокъ** невелика ділянка зем-лі). Системність викладу досягається застосуванням спеціальних дефініцій, як-от: **выслуга** земельне угіддя, одержане у винагороду за службу (перев. військову). Як тлумачення застосовано також подання низки синонімів біля реєстрового слова (**грудь** пагорб, горб), а також з уточненням (**пругъ** вузька ділянка землі (площею приблизно 1 га).

Стійкі словосполучення уміщено в статті під реєстровим словом. Правопис влас-них назв уніфіковано (подано з великої букви), проте в ілюстраціях збережено ори-гінальне написання одиниць: **море Балтийское** Балтійське море *до того доводу по-может ми рѣка либа и мѣстечко тогв жѣ прозвиска на самом устю той рѣки, где впадает балтийское албо пруское море* (1582 Кр. Стр. 58).

Особлива роль в «Українських краєвидах» належить ілюстративній частині. У хронологічному порядку після кожного значення слова подано цитати з українських писемних пам'яток XVI – XVIII ст. та матеріалів двох картотек – «Історичного сло-вника українського язика» за ред. Є. Тимченка та «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.». Переважна більшість ілюстрацій – розлогі барвисті ци-тати з автентичних текстів XVI – XVIII ст., які засвідчують культуру і звичаї україн-ського народу тієї епохи. Кожна цитата паспортизована: зазначено дату написання пам'ятки, її скорочену назву і сторінку: **гора Шкавица** гора Щекавица *просили уси-ловне нас, гетмана [Івана Мазепу], пань Димитрий Полоцкій, войтъ кievский з бур-мистрами..., абисмо подлугъ давнихъ ихъ маистратовихъ мѣскихъ правъ... заховали при ныхъ передмѣстье кievское именуемое Кожемяки, островъ Осетицину, островъ Трухановъ и островъ Муромецъ, гору Шкавицу* (Батурич, 1700 УІМ 354 – 355).

Оцінюючи якнайвище словник «Українські краєвиди XVI – XVIII ст.: слово – текст – словник», цілком поділяємо занепокоєння авторів щодо того, що не вповні вдалося уникнути «темних слів» (ідеться про відносний компроміс деяких перекла-дів). Можливо, при подальшому опрацюванні таких матеріалів доцільно було б ре-єстрові слова наголошувати, а також подавати граматичну характеристику реєстро-вих слів.

Словник стане в пригоді тим, хто досліджує історію української мови й культури, загалом всім залюбленим в українське слово, його предковичну глибину і мудрість.